

"Halk oyunlarındaki değişme profesyonel ellerde zorlamayla olmamalı, halkın kültür hayatının akışına bırakılmalıdır."

Türker EROĞLU

Bugün yurdumuzda tesbit edilmiş bulunan 2000 kadar oyunun 400-500 kadarının sahnelendiği bilinmektedir.⁽¹⁾ Bu oyunların çoğunun yanlış veya uydurma olabileceğini, 26-28 Ekim 1987 tarihinde düzenlenen "Türk Halk Oyunlarının Sahnelenmesinde Karşılaşılan Problemler Sempozyumu"nda verdiğimiz tebliğde iddia etmiştik.⁽²⁾ Bu yazımızda konuyu detaylı olarak incelemek istiyoruz.

Cumhuriyet döneminde (özellikle son yıllarda) hızlanan halk oyunları derleme ve sahneleme faaliyetlerinin çoğunun ilmi metod ve tekniklerden faydalanılmadan yapıldığı herkes tarafından bilinmektedir. Bu çalışmaların yapanların Türk folkloruna verdikleri hizmetler de inkâr edilemez. Ancak, ilmi metod ve tekniklerden yoksun olarak yapılan bu çalışmaların faydası kadar zararı da olmuştur.

Oyunlar ilk olarak sahnelenmeye başladığında, şehirlerimizde konuya ilgi gösteren şahıslar ekip kurmak için faaliyete geçmişler, çeşitli köylerden iyi oyun oynayan şahısları bir araya getirerek veya derleme yaptıktan sonra oyunları şahıslara öğreterek ekip kurmuşlardır. Bu iş bir moda haline gelince önüne gelen herkes ekip kurmaya, derleme(?) yapmaya başlamıştır.

İlim adamlarının şuurlu olarak yaptıkları halk oyunları derlemeleri de, o yıllarda film yaygın olmadığı için pek fazla

işe yaramamıştır. İşte yarayacak olan ise halâ halkın yaşattığı oyunlardır.

Halk oyunları derleme ve sahneleme faaliyetleri konusunda birkaç ilimizden örnek vermek istiyoruz.

İlk örnek olarak Elazığ ilimizdeki çalışmalardan söz edelim.⁽³⁾

Avukat Folklorcu Fikret MEMİŞOĞLU⁽⁴⁾ oyunları derleme yoluyla (kendisi öğrenerek) öğrettiği gibi, iyi oyun oynayan Elazığlılar'ı bir araya getirmek suretiyle ekip kurmuş, bu ekibi gerek kendi bilgileri, gerekse yer alan oyuncuların bilgileri doğrultusunda yetiştirmiştir. Mesela, ilk çalışmalar sırasında ekipte yer alan Tahsin AYIK⁽⁵⁾ iyi Harput Halayı oynadığı için, onun oynadığı Harput Halayı, Hakkı CİHANGİROĞLU⁽⁶⁾ iyi Ağır Halayı oynadığı için, onun Ağır Halayı ekibe öğretilmiştir. Bu öğretimden sonra, MEMİŞOĞLU kendi bilgi ve kaabileyeti doğrultusunda bazı düzenlemeler yapmış, ilk defa yurt dışına çıkacak olan ekibi meydana getirmiştir.

Onlardan sonra gelenler, belli bir dönemden sonra (Memişoğlu'nun ölümünden sonra) dağılmış, her, biri ayrı ekipler kurarak hocalık(?) yapmışlardır. Bu kuşağın mensupları kendi bilgi ve kaabiliyetleri doğrultusunda düzenlemeler yaparak ekip yetiştirince iş çığırından çıkmış, oyunlar tanınmaz hale gelmiştir. Daha sonra Elazığ

Halkevi ve Elazığ Folklor Turizm Derneği'nin şuurlu derleme çalışmaları neticesinde gerçeğe yakın oyunlar sahnelenmeye başlanmıştır.

İkinci olarak Adıyaman ilimizdeki halk oyunları çalışmalarından söz edelim

Bilindiği gibi Adıyaman oyunları son birkaç yıl içinde sahnelerde görülmeye başlanmıştır. Kısa bir geçmişi olan Adıyaman oyunlarının nasıl derlenip sahneye konulduğunu Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi'nin 1984 yılında Adıyaman'ın çeşitli yerlerinde yaptığı saha araştırmalarından anlıyoruz⁽⁷⁾

Bu çalışmalar sırasında araştırmayı yürüten ve derlemeyi yapan Şube Müdürü Ahmet ÇAKIR'ın görüştüğü kaynak kişilerden Ali IŞIK ve Rifat ÖZEL(12 Eylül İlkokulu Müdürü), Adıyaman oyunlarını nasıl derleyip, sahnelediklerini açıkça anlatmışlardır.

Kaynak kişilerin ifadesine göre, 1970'li yıllarda derlenen Adıyaman oyunları, her köyden veya her şahıstan birer figür alınmak suretiyle bir araya getirilmiş; bu arada derleyiciler tarafından da bazı düzenlemeler yapılmıştır. Örnek olarak, günümüzde su kabakları ve oraklarla oynanan "Galuç" oyununun köy düğünlerinde araçsız oynandığı, sonradan Adıyaman dışında (Başta Ankara ve büyük şehirlerde) su kabağı ile orağın eklendiği, bu oyunun hikâyesinin de kullanılan araçlarla bağdaşmadığı ifade edilmiştir.

Kaynak kişiler, kendileri düzenleme yaptığı gibi, kendi yetiştirdikleri oyuncuların da Ankara'da v.b. yerlerde oyunları düzenlerken bazı ilaveler yaptıklarını, oyunların giderek değiştiğini, eideki derleme bantlarından öğrenmiş bulunuyoruz.

Elazığ ve Adıyaman örneklerini çoğaltmamız mümkündür. Ancak bu iki ilimizden verdiğimiz örnek de konuyu anlamaya yetecektir kanaatindeyiz.

Gerek derleyicinin, gerekse oyun öğreticisinin bilgi ve kaabiliyeti, fizikî yapısı

(boyunun uzunluğu, kısalığı, kas yapısı, kol ve bacaklarının uzunluğu -kısalığı ve hareket kaabiliyeti), müzik ve sahne bilgisi oyunları etkilemektedir.

Örnek olarak; Harput Halayındaki Hıdır 1 ve Hıdır 2 adındaki figürler, Hıdır SEZGİN⁽⁸⁾ adlı davul sanatçısının icat ettiği veya uydurup öğrettiği figürler olup, onun adıyla anılmaktadır.

Şahıs ismiyle anılan figürler, hatta oyunlar mevcuttur. Ancak buradaki durum zorlamayla olduğu için, yanlıştır.

Derleme, sahneleme konusu tutulan bir iş haline gelince, işgüzar derleyiciler, gerek oyun figürlerine, gerekse oyun kıyafetlerindeki motif ve işlemlere çeşitli anlamlar vererek, kafalarına göre orijin çıkarmışlar; bir gecede oyunların hikâyelerini yazmaya kalkmışlardır.

Oyunların birçoğunun muhakkak hikâyeleri vardır. Ancak, bu hikâyeler kafadan uydurularak, figürlere anlamlar yakıştırılarak ortaya çıkarılamaz. Bu işin bir metodu ve tekniği vardır. Özellikle de, halk ağzından, sahada derlenmesi gerekir.

İşte, yukarıda sıraladığımız yanıtlarla derlenen ve öğretilen bu oyunlar, usta-çırak tekniği ile öğretildiği için, her sahnada biraz daha farklılaşmakta, orjinalliyini kaybetmektedir.

Bu derece farklılaşan ve sağlıksız olarak değişen halk oyunlarımız büyük şehirlerde bir darbe daha yiyerek iyice dejenere olmaktadır.

Kendi memleketinde 1-2 oyun öğrenmiş olan şahıslar, büyük şehirler(çeşitli sebeplerle)gidip, yarım yamalak bildikleri oyunları öğreterek(unuttukları veya bilmedikleri oyunun yerine yeni bir oyun, figürlerin yerine yeni bir figür meydana getirmek suretiyle, dejenerasyonu hızlandırmaktadırlar.

Halk oyunları derleme ve sahneleme çalışması yapan şahısların çoğunun müzik ve sahne tekniği, derleme tekniği gibi konularda yetersiz oldukları da göz önüne alınırsa, bu

çalışmaların sağlığı ve oyunların orjinalliği hakkında kolaylıkla tahmin yürütülebilir.

Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında, günümüzde sahnelenmekte olan oyunların çoğunun yanlış olduğunu söyleyebiliriz.

Kültürün değişkenliği ilkesine paralel olarak oyunlarımız da değişecek ve kaynağındaki orjinal halinden farklı bir hale gelecektir. Ancak, bu değişme profesyonel elerde zorlamayla olmamalı, değişme, oyunların gerçek sahibinin, yani halkımızın kültür hayatının akışına bırakılmalıdır.

Halk oyunlarımızın kaynaktaki orjinal(yalın, otantik, ilk şekli, geleneksel, bozulmamış, el değmemiş v.b.) haliyle aynen sergilenmesi, köydeki ortamın aynen sahneye getirilmesi mümkün değildir. Ancak, oyunlar sahnelenirken aslına en yakın olanı sahnelemeye azami dikkat göstermek gereklidir. Böyle bir sahneleme ise, sağlıklı derleme yapıldıktan sonra mümkün olabilir.

Sahneleme çalışmalarının zirveye tırmandığı, halk oyunlarının sahnelenmesiyle uğraşanların sayısının milyonlara vardığı günümüzde, oyunları yeniden derlemenin geriye dönüş olduğunu düşünenler olabilir. Ancak bize göre vakit geçmiş değildir. Eskiden video v.b. gibi teknik cihazlar bulunmadığı, hareket notasyonu gibi sistemler bilinmediği için, yapılmış olan derlemeleri işe yaramadığını(özellikle öğretim işine) belirtmiştik. Yeniden yapılacak olan derlemeler söz konusu teknik aletlerle yapılacağından sağlıklı olacak ve sahneleme çalışmalarına sağlıklı yapılabilmesi, teknik cihazın yanında çeşitli uzmanların beraber çalışmasına da bağlıdır. Yani derleme müzikçi, folklor araştırmacısı veya folklor sahasında uzmanlaşmış antropolog-etnolog, ses teknisyeni, kameraman, fotoğrafçı ve giyim uzmanından meydana gelen bir ekiple yapılmalıdır. Derlenen oyunların hareket notasyonu yazılmalı, öğretim filmleri hazırlanmalıdır. Sahneleme sahasında oyun mahallini iyi bilen, oyun ve sahne uzmanlarından yararlanılmalı, öğretimin mutlaka o ilin, o bölgenin insanı tarafından yapılması sağlanmalıdır.

İmkân olduğu ölçüde oyunları sahneye koyarken, sayıları az da olsa, yurdumuzda var olan, Türk halk oyunları konusuna vakif koreolojistlerden yararlanmak suretiyle sahne düzenlemesi yapmak gerekir.

Günümüzde oyun öğreticisi hem öğretim yapıyor, hem de müzik ve sahne düzenlemesi yaparak oyun ekibini sahneye hazırlıyor. Eğer, gerçekten bu konulara vakıf öğreticiler varsa onlara sözümüz yok. Ancak, ışık, makyaj v.b. gibi teknik konuların da sahnelemede yer aldığını düşünürsek; bir kişinin hem müzik, hem oyun, hem sahne, hem de makyaj ve ışık gibi konuları tek başına halletmesi mümkün gözükmemektedir.

Öğreticilerin yeterliliği bir devlet kuruluşu tarafından tesbit edilmeli, bir kişinin kendi yöresi dışında, başka bir oyun öğretmesi engellenmelidir.

Yurdumuzdaki halk oyunları çalışmaları, yukarıda sözünü ettiğimiz yollar takip edilerek yapıldığı takdirde, günümüze kadar yapılmış olan yanlışlara düşülmeyeceği, oyunlarımızın orjinal müzik ve figür yapılmış olan yanlışlara düşülmeyeceği, oyunlarımızın orjinal müzik ve figür yapılarının bozulmadan gelecek nesillere aktarılabilceği kanaatindeyiz.

Kaygımız halk oyunlarımızın değişmesi değil, bu güzel kültür mirasımızın dejenerasyona uğrayıp heder olmasıdır. Oyunlarımızın mahallî özelliklerinin bozulmadan, çağın gereklerine uygun olarak modern bir şekilde sahnelenmesi, yayılıp yaşatılması en büyük dileğimizdir.

Son olarak da, oyun öğreticilerine, folklor uzmanı ünvanıyla kart bastıranlara, masa başında oturup halk oyunları ile ilgili kitap yazanlara, kendisini koreograf zannederek kafalarına göre sahne düzeni yapanlara bir çift sözümüz var:

"Lütfen ilgilendiğiniz oyunun kaynağına giderek bir defa görünüz."